

Begravningspersonalier över Lars Kagg

Riksmarsken Lars Kagg föddes den 1 maj 1595 på gården Källstorp i Örslösa socken, Västergötland och avled den 19 november 1661 i Floda socken i Södermanland. Hans anor, hans levnad och död samt hans begravningsprocession är beskrivna i ett dokument med rubriken "Hans Sahlig Höch Grefflig Excellenz Herr Richs Marskens Höch Wälborne Grefwe Larss Kaggz Personalia och Lijck Proces Anno 1662. den 8 Iunii Ifrån Sankt Jacob och till Ridder holms Kyrckio Uthi Stockholm –". Dokumentet finns i Uppsala universitetsbibliotek och tillhör där den Nordinska samlingen.

Samlingen skapades av biskop Carl Gustaf Nordin, född i Stockholm 1749, död i Härnösand 1812. Han bodde under åren 1782–1792 i Stockholm och flyttade sistnämnda år norrut samt blev år 1805 biskop i Härnösand

Skara stiftshistoriska sällskap utger till hösten dessa persona-

lier över Lars Kagg. På så sätt kommer en av stormaktstidens viktiga personer nära. Kommentarer i artikelform belyser hans uppväxt på Källstorp i Västergötland, hans släktrationer, hans heraldiska vapen liksom det Kaggiska gravkoret i Floda kyrka i Södermanland. Likaså belyses 1600-talets svenska stormaktsretorik som återfinns i den skrivna originalurkunden. En artikel har rubriken: En moderiktig militär. Om Lars Kagg i bildkonsten!

Likpredikningar och texter kring dessa är viktiga dokument för att förstå den tid då de hölls. Skara stiftshistoriska sällskap har för avsikt att utge en serie av dessa och då med personer som har sitt ursprung i Västergötland. Tidigare har likpredikningar av Fru Margaretha Lilia 1646 (Bryne) och Johan Hindrickson Rytter 1644 (Stora Levene) utgivits i tryck.

Tre präster Mariæstadius

Om tre bröder och deras härkomst

Både Magnus och Jacobs namnteckningar och sigillavtryck finns på handlingar från Leksbergs socken år 1641. Magnus på en kvarntulls-, mantals- och boskapslängd, Jacobs under en tiondelängd. Länsräkenskaper, Skaraborgs län 1641, mantalslängder s. 1045 resp. d:o, verificationer s. 9. Foto: Åke Möller

Prästerna och bröderna Magnus, Isaacus och Jacobus Svenonis härstammar från Mariestad, vilket de också markerat genom att lägga till namnet Mariæstadius. Även i vuxen ålder hade de en koppling till Mariestad, innan alla fick tjänster på andra håll. Två av dem kom att betyda mycket för utvecklingen i sina församlingar och alla tre kom att få ättlingar som blev adlade.

I genealogisk litteratur uppges bröderna vara söner till guldsmeden och stadsskrivaren Sven Månsson i Mariestad. Någon sådan person förefaller aldrig ha funnits och det visar sig vara en annan Sven som är deras far.

Brödernas ursprung i äldre skrifter

Måns, född omkring 1605, Isac, född 1608 och Jacob Svenssöner – så var ovannämnda bröders svenska namnformer – sägs i flera skrifter vara söner till Sven Månsson från Mariestad. Sven påstås ha varit "stadssnotarie eller syndicus (stadsskrivare) i Mariestad".¹ Han uppges ha varit gift två gånger, först med Elin Persdotter Swenske och med henne haft sonen Magnus, sedan med Helena Månsdotter Gadde, mor till ytterligare fem barn. Andra källor uppger att han även skall ha verkat som trädgårdsmästare och guldsmed och att han varit borgare och rådman i Mariestad.²

I skrifterna anges att Sven Månssons fader skulle ha varit en Måns guldsmed, som flyttat in till Mariestad från Halvås socken, numera en del av Vara. På ett flertal webbsidor har släktforskare – utan att ange någon källa – givit Sven Månsson tillnamnet Mavile, och hävdat att han skulle vara bror med guldsmeden Lars Månsson Mavile och tullnären Daniel Månsson Mavile,³ som båda var verksamma i Mariestad.

Det förekommer även andra alternativ. I estniska tidskrifter hävdas dels att Isacs farfar Magnus varit rektor för Mariestads gymnasium⁴ (vilket i stället måste syfta på Isacs bror), dels att "flera av hans förfäder var skollärare".⁵ Både här och i en svensk artikel nämns att släkten skulle härstamma från Henricus, som omkring 1520 påstås ha varit pastor i Mariestad⁶ – alltså mer än 60 år innan staden grundades! Men i flertalet fall är det alltså guldsmeden Sven Månsson som pekas ut som brödernas far.

Om allt detta tiger dock alla mina samtida källor. De förteckningar över Mariestads borgare som finns bevarade från de första 10 åren av 1600-talet innehåller ingen Sven Månsson överhuvudtaget och inte heller någon Sven guldsmed. Visserligen fanns det en Sven som var stadsskrivare vid den här tiden, men han hette Eriksson i efternamn.⁷

Att fadern måste ha varit en välbeställd person, framgår av att sönerna fick möjlighet att studera så att de kunde bli präster. Det medförde att de latiniserade sina namn. Måns blev Magnus, Isac blev Isaacus och även Jacob lade till ett -us,

samtidigt som Svensson ändrades till Svenonis. Men alla bröderna valde också att lägga till ännu ett namn: Mariæstadius. Innebörden av det är närmast "från Mariestad" och är ett tydligt bevis på att de härstammade härifrån.

Ytterligare en broder, förutom Måns, Isac och Jacob, finns omnämnd. Han hette Erik och var guldsmed.⁸ Så här tvärsäkert redovisas släktskapet i en bok:⁹ "Magnus Svenonius Mariæstadius tillhör en släkt, som med säkerhet kan följas tillbaka till 1500-talets början... Mariæstadius härstammar sålunda från en gammal guldsmedssläkt i Mariestad. Såväl hans farfar som far var guldsmeder och yrket går vidare till brodern Erik." Inte heller här anges någon ursprunglig källa.

Nu fanns det verkligen en Måns guldsmed i Mariestad. Han hette Måns Jönsson och hans hustru Margareta.¹⁰ Med den namntradition som förekom i äldre tider, känns det ganska rimligt att anta att han i sin tur var son till den Jöns guldsmed som bodde i Mariestad i början av 1600-talet. Jöns förefaller ha varit i livet år 1619, men var död året därpå.¹¹ Måns Jönsson guldsmed var verksam ännu 1636, men uppges 1638 vara död.¹² Han hade tre söner, varav två senare antog namnet Mavile, men ingen av dem hette Sven.¹³ Guldsmeden Måns Jönsson kan alltså inte vara farfar till de tre prästerna Mariæstadius.

På Sunne kyrkas torn, ovanför västra porten, finns Magnus Mariæstadius initialer, omgivna av siffrorna i året 1667 – det år då tornet stod färdigt. Foto: Åke Möller

Magnus Svenonis Mariæstadius (Hasle-Blad)

Magnus började studera i Uppsala 1626 och blev magister sex år senare.¹⁴ Efter utlandsstudier återvände han 1640 till hemstaden som rektor för Mariestads skola, samtidigt som han var kyrkoherde i Leksberg. 1642 var han representant för prästerskapet vid ständsriksdagen.

Under sin tid i Mariestad och Leksberg gifte sig Magnus med Anna Camoenia, dotter till prosten i Fryksdalen, sedermera den förste superintendenten i Karlstad, Sveno Benedicti Elfdalius Camoenius. De fick minst nio barn, som samtliga antog namnet Hasselbom. Det finns också ett belägg för att Magnus själv kallade sig Hasle-Blad.¹⁵ Eftersom hans bror Isac antog namnet Hasselblad, har man ansett att släkten skulle kunna härstamma från Hassle socken utanför Mariestad.

1646 blev Magnus pastor i Kil och utnämndes två år senare till kyrkoherde i Fryksdalen med bostad i Sunne. Han blev förordnad till superintendent i Trondheim 1659 och ett nästan enhälligt stift ville några år senare se honom som superintendent i Karlstad,¹⁶ men båda gångerna tackade han nej till utnämningarna.

Den första stenkyrkan i Sunne uppfördes i mitten av 1600-talet. I ett brev utfärdat av kung Karl XI år 1678 – strax efter Mariæstadius död – konstaterar kungen att kyrkoherden *"merendels på egen bekostnad låtit uppbygga en vacker stenkyrka i Sunne"*.¹⁷ *"På kyrktornet står årtalet 1667 angivet, samt bokstäverna M.M., vilka syftar på den dåvarande kyrkoherden Måns Mariæstadius."*¹⁸

I Fryksdalen lämnade han ännu flera avtryck. Under hans tid uppfördes också kyrkorna i Västra Ämtervik och Gräsmark. Och han *"blev en märkesman inte bara när det gällde kyrkans inre organisation utan även ifråga om arbetet för ökad hyfs och läskunnighet bland folket"*.¹⁹

Även i Leksberg finns spår efter honom kvar. Socknens äldsta kyrkobok är en gåva från Mariæstadius, överlämnad under hans tid i Fryksdalen. På ett av försättsbladen har han själv skrivit: *"Denna bok är av mig undertecknad given till Leksbergs kyrka anno 1653 ... Magnus Svenonis Mariæstadius, tillförne rector scholæ i Mariestad och pastor i Leksberg, men nu pastor et prepositus i Fryksdalen"*.²⁰

17 år efter sin död 1678 kom Magnus Mariæstadius att bli stamfader för den adliga ätten Hasselbom, när hans son Sven adlades 1695.

Isaacus Svenonis Mariæstadius Hasselblad. Detalj från epitafium i Nikolaikirken i Tallinn. Foto: Robert Reisman 2012.

Isaacus Svenonis Mariæstadius Hasselblad²¹

Isac uppges vara halvbror till Magnus och född den 2 februari 1608 i Mariestad. Han studerade vid universitetet i Dorpat (dagens Tartu) i Estland, som då var en del av det svenska riket. Efter utbildningen och en tid som hjälppräst i Nuckö församling återvände han till Mariestad, där han prästvigdes på palmsöndagen 1636 av superintendenten Jonas Oriensulanus.

1637 kallades han tillbaka till Estland och Nuckö, där han var kyrkoherde och sedermera prost fram till sin död 7 april 1682. Till sitt prästnamn Isaacus Svenonis Mariæstadius fögade han Hasselblad (även om varianten Hasleblad också förekommer i en skrift).²² Kyrkoherdetjänsten i Nuckö gick sedan i arv, först till sonen Christian – som fick 22 barn – sedan till sonsonen Carl Friedrich. Under sonsonens tid blev namnet förtyskat till Hasselblatt.

Isaacus har hyllats av eftervärlden, kanske mest för sina stora insatser inom folkundervisningen. 1650 grundade han Nuckö folkskola, som var den första reguljära skolan i norra Estland. År 2000 firades hans minne i samband med 350-årsjubileet av skolans tillkomst. I Estland har han kommit att kallas Folkbildningens fader.

Sven Erikssons namnteckning och sigillavtryck med initialerna SE. Riksarkivet: Västergötlands Handlingar 1618:11B:2 s. 172.

Foto: Åke Möller

Jacobus Svenonis Mariæstadius

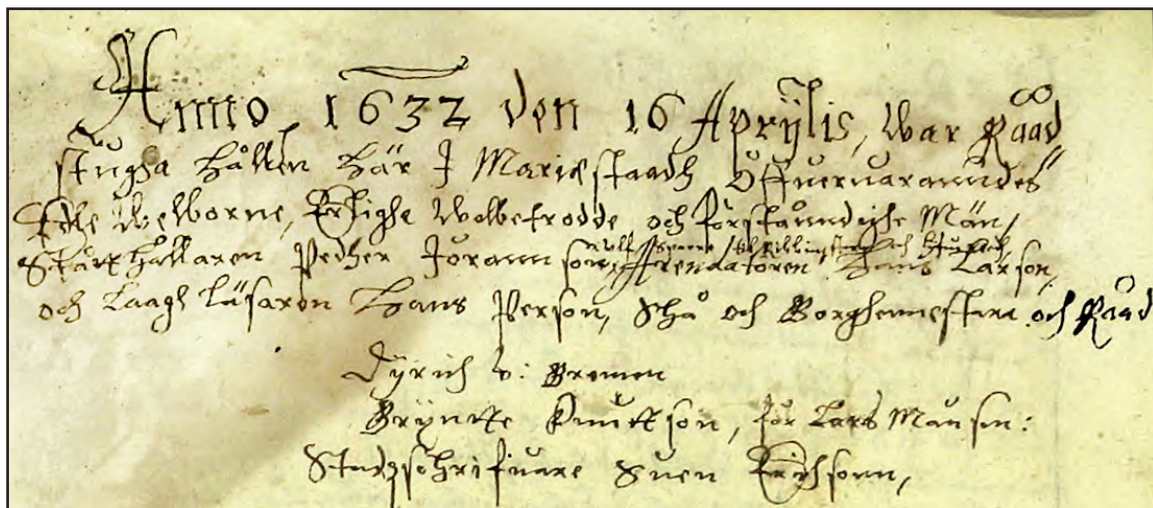
Den minst namnkunnige av prästbröderna är Jacob. Det har ansetts att han var halvbror till Isac och kanske har han varit yngst i brödraskaran. Han hade varit kollega – alltså lärare – vid Mariestads skola i 12 år när han 1644 blev utnämnd till kyrkoherde i Bergs socken i Vadsbo härad. Den tjänsten blev dock kortvarig – han dog redan den 2 november, efter bara ett halvår.

Jacob var gift med sin tidigare lärarkollegas, den förre superintendentens son Johan Melartopeus änka, Ingrid Joachimsdotter Denckert. Deras son antog namnet Berg och en sonson adlades Leijonadler.

Efter Jacobs död gifte Ingrid om sig med den kyrkoherde som efterträdde honom. Historien upprepades ännu en gång när hon 1664 blev hustru också till dennes efterträdare, Jonas Ambarni. Ambarni hade dessförinnan varit gift med Brita Svensdotter, en syster till bröderna Mariæstadius. Deras barnbarn kom att adlas Bilberg.

Att en prästänka "konserverades" av sin efterträdare var inte särskilt ovanligt, men Ingrid Denckerts många prästäktenskap måste ändå ha tillhört undantagen.

De få uppgifter som finns om Jacob kompletteras på ett utförligt sätt genom den nekrolog eller levnadsteckning, som brodern Magnus skrev i Bergs kyrkobok. Men framför allt löser nekrologen gåtan om brödernas härstamning. Magnus berättar nämligen att Jacob hade studerat *"först hemma i Ma-*

Sven Eriksson blev stadsskrivare senast 1605 och hans karaktäristiska handstil återfinns i mängder av stadens bevarade handlingar ända fram till 1636. Här ett protokoll som upprättades då rådhusrätten i Mariestad samlades den 16 april 1632. Närvarande var bland annat ståthållaren, häradshövdingen, häradsfogden, de två borgmästarna och slutligen stadsskrivaren själv.

ArkivDigital: Mariestads rådhusrätt och magistrat A1a:1, bild 620. Foto: Åke Möller

riestad, där han var född av Sven stadsskrivare och Elin Månsdotter uti ett ärligt äktenskap".²³ Det fanns bara en stadsskrivare eller syndicus i Mariestad från tidigt 1600-tal fram till 1636²⁴ och han hette Sven Eriksson. Det är alltså han som var brödernas far och inte någon Sven Månsson – och därmed finns heller ingen koppling till släkten Mavile!

I en förteckning över de mest inflytelserika personerna i Mariestad 1633 nämns *Sven Eriksson Stadsens Syndicus* som nummer fem.²⁵

Att släktrelationer som redovisas i genealogiska skrifter och på webb-sidor inte alltid stämmer, är detta ett utmärkt exempel på. I Elgenstiernas edition av adelns ättartavlor redovisas Sven Månsson som stamfader för tre adliga ätter²⁶ – en ära som nu i stället tillkommer den tidigare helt anonyma stadsskrivaren Sven Eriksson. Jag har inte funnit några dokument som visar att Sven skulle ha varit guldsmed innan han blev skrivare, men det är ju inte uteslutet med tanke på sonen Eriks yrkesval.

Nekrologen upplyser också om att Jacob fortsatte sina studier i Vadstena, Örebro, Strängnäs och Uppsala innan han återvände till Mariestad som kollega. Vid sidan av sin lärartjänst svarade han under vissa perioder för ottesångs- eller aftonsångspredikningarna i domkyrkan och när superintendenten Oriensulanus drabbades av ålderdomssvaghet fick han ibland predika även under högmässan.

Magnus avslutar sin berättelse om brodern med uppgiften om att "hans saliga lik ... söndagen där efter nedsattes i Mariestads kyrka uti vår salige faders grav". Sven Erikssons och Jacob Mariæstadius' namn finns inte med i den förteckning över domkyrkans gravar som upprättades 1728.²⁷ Det betyder att de får hänföras till dem som låg i en "ej identifierad grav". Därmed ingår de i den – sannolikt stora – grupp anonyma mariestadsbor, som under 1600-talet fick sina gravar inne i kyrkan.

Frågan om varifrån förlederna Hasle- och Hassel- är hämtade i tillnamnen Hasleblad, Hasselblad och Hasselbom förblir obesvarad. Att de inte valts av en slump framgår av att

Släktöversikt

Sven Eriksson

stadsskrivare i Mariestad

senast från 1605 och fram till 1636

g. m. Elin Månsdotter

(barnens åldersordning osäker)

Magnus Svenonis	Isaacus Svenonis	Jacobus Svenonis	Erik	Brita	Abraham
Mariæstadius	Mariæstadius	Mariæstadius	Svensson	Svensdotter	Svensson
(Hasle-Blad)	Hasselblad	† 1644	guldsmed	g. m.	
f. omkr. 1605 † 1678	f. 1608 † 1682	kyrkoherde i Berg		Jonas Amberni	
kyrkoherde i	prost i Nuckö			kyrkoherde i Berg	
Leksberg, senare					
i Fryksdalen					
släkten	släkten	släkterna Berg och	släkten Bilberg		
Hasselbom	Hasselblad/Hasselblatt	Leijonadler			

Magnus kallade sin nybyggda prästgård i Sunne för Hasselbol – en benämning som än idag lever kvar i orten som namn på en förskola.

Framtida forskning får utreda om Sven Eriksson haft sina rötter i Hassle socken eller om han kanske har bott i Mariestad, men ägt en gård i Hassle.

Födda att bli präster? Några funderingar.

Att hitta tillförlitliga källor som berättar om släktskap under 1600-talet, kan vara en svår och framför allt tidsödande uppgift. När man väl hittar dem, ger de sällan svar på alla frågor. Så är det med bröderna Mariæstadius.

Nu vet vi alltså att Sven Eriksson var deras far, men var Elin Månsdotter mor till samtliga? Det framgår inte, men kanske dåtidens namnskick kan vara till någon hjälp.

Att äldste sonen fick samma namn som farfar och andra sonen ärvde morfars namn var en allmänt vedertagen princip. På samma sätt fick de två äldsta döttrarna namn efter farmor respektive mormor. Det innebär att Erik guldsmed borde ha varit den äldste sonen. Av mantalslängder och andra skattelängder att döma var han inte verksam i Mariestad.

Om Måns/Magnus skulle ha varit son nummer två, kan han ha namngivits efter Elins far, och i så fall skulle de tre prästerna kunna ha samma mor i Elin Månsdotter. En mor med namnet Elin Persdotter Svenske kan i så fall uteslutas. Däremot skulle Elin Månsdotter kunna vara identisk med den Helena Månsdotter (Gadde), som nämns inledningsvis. Elin och Helena är ju varianter av samma namn. Allt detta kan dock inte bli mer än rena spekulationer.

De andra bröderna Isac och Jacob har fått namn hämtade ur den bibliska historien – men då borde det ju egentligen även ha funnits en Abraham. Det skall det också ha gjort, men – uppger en källa²⁸ – han dog ogift, kanske redan i yngre år. Man kan nästan undra om fadern genom sina namnval redan vid dopet hade bestämt att sönerna skulle bli präster.

Noter

- 1 Atle Wilskman: Släktbok II:1 s. 55 (1918); Domar Skafta: Tre Prostar i Sunne s. 9 (1973).
- 2 Gabriel Anrep: Svenska adelns ättar-taflor II s. 202 (1861); Joh. W. Warholm: Skara stifts herdaminne, del II, s. 166 och 308 (1874).
- 3 Stavning med enkel-l dominerar i mina källor för Lars och Daniel, därför har jag i den här artikeln valt att skriva deras tillnamn så.
- 4 RONOR, Samfundet för Estlandssvensk kultur nr 2-3 1988 s. 4.
- 5 Rickul/Nuckö Hembygdsförenings Medlemsblad nr 4/2000 s. 12
- 6 Skafta 1973 s. 9.
- 7 Hans karaktäristiska handstil återfinns på många dokument från den här tiden, bl.a. i ett mantalsregister från 1606 i Riksarkivet: Västergötlands handlingar 1606:20A s. 319.
- 8 Magnus Svenonis Mariæstadius dagbok från 1665, återgiven i Skafta 1973 s. 23.
- 9 Skafta 1973 s. 9.
- 10 Mariestads rådhusrätt och magistrat A1a:1, protokoll 20/5 och 21/5 1651.
- 11 Digitala Forskarsalen: Älvsborgs lösen 1619, volym 65, bild 285.
- 12 Mariestads rådhusrätt och magistrat A1a:1, protokoll 30/3 1638.
- 13 Krav från den avlidne guldsmeden Måns Jönssons kreditorer framfördes inför rådhusrätten i Mariestad vid ett stort antal tillfällen under åren 1646-51. Genom dessa protokoll kan utredas vilka som var hans arvingar. Se exempelvis Landsarkivet i Göteborg: Mariestads rådhusrätt och magistrat A1a:1, protokoll den 14/7 1646 och den 20/5 1651.
- 14 Åke Möller: Det gamla Leksberg s. 38 (1992); Warholm 1874, del II, s. 166; Johan Hammarin: Carlstads stifts herdaminne, andra delen s. 87 f (1847).
- 15 Æschillus Olai Petræus (preses): Meditationes sancti evangelii s.

Isaac Hasselblattis (Isaacus Svenonis Mariæstadius Hasselblads) och hans familjs epitafium i Niguliste kirik (Nikolai-kyrkan) i Tallinn. Epitafiet var ursprungligen placerat i Nuckö kyrka. Från estniska Vikipeedia.

2. (1651). Disputation dedicerad till bl.a. Magnus Svenonis Hasle-Blad i Fryksdalen.
- 16 Wilskman 1918 s. 55.
- 17 Riksregistraturet: brev från Karl XI den 12/10 1678 s. 733v.
- 18 Webbsida om Sunne kyrka <http://inspire.accson.se/bilder/2278/20689.pdf> 2016-05-27.
- 19 Skafta 1973 s. 3.
- 20 Leksbergs kyrkoarkiv E:1 s. 1.
- 21 Uppgifterna om Isac är hämtade från: Frühe Neuzeit, band 112 s. 678; Rickul/Nuckö Hembygdsförenings Medlemsblad nr 4/2000 s. 12 och nr 1/2009 s. 13; RONOR, Samfundet för Estlandssvensk kultur nr 2-3 1988 s. 3 ff;
- 22 Svenska S:t Mikael's församlingsblad, Tallinn, dec. 2006.
- 23 Rickul/Nuckö Hembygdsförenings Medlemsblad 1/2009 s. 13.
- 24 Bergs kyrkoarkiv C:1 s. 233.
- 25 Uppsala universitetsbibliotek: Palmskiöld 297 s. 527.
- 26 Sundholms samling nr 198 i Stifts- och landsbiblioteket i Skara.
- 27 Gustaf Elgenstierna: Den introducerade svenska adelns ättartavlor, del 1 s. 373a, del 3 s. 492a och del 4 s. 521a f.
- 27 Mary Kihlbom: Om det gamla Mariestad, del 2 s. 102 (1959).
- 28 Wilskman 1918 s. 55.

Åke Möller

Är din årsavgift betald?

Medlemsavgiften för år 2020 är
100:– per medlem och år.
Ständig medlem avgift kr 750:–.
Bankgiro 5812-8166

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Balansräkning

Belopp i kronor

	20181231	20191231
<u>Tillgångar</u>		
Kundfodringar	60 325,00	36 635,00
Varulager	80 000,00	85 000,00
Kassa och bank	1 470 939,87	1 413 983,41
Summa tillgångar	1 611 264,87	1 535 618,41
<u>Skulder och eget kapital</u>		
Eget kapital	-948 372,26	-1 086 283,26
Föregående års resultat	-137 911,00	-425 416,11
Årets resultat	-425 416,11	-2069,04
Summa eget kapital	-1 511 699,37	-1 513 768,41
<u>Kortfristiga skulder</u>		
Leverantörsskulder	-99 867,00	0
Övriga kortfristiga skulder	0,00	-21850
Summa kortfristiga skulder	-99 867,00	-21850
Summa skulder o eget kapital	-1 611 566,37	-1 535 618,41
<u>Intäkter</u>		
Medlemsavgifter	113 275,00	38 575,00
Anslag	255 000,00	365 000,00
Skriftserier	544 008,25	133 858,96
Summa intäkter	912 283,25	537 433,96
<u>Kostnader</u>		
Förvaltningskostnader	-140 446,14	-149 017,10
Material och varor	-345 282,00	-386 869,00
Summa kostnader	-485 728,14	-535 886,10
Skattefria bilersättningar	-1 139,00	0
Ränteintäkter	0,00	521,18
Totala kostnader	-486 867,14	-535 364,92
Årets resultat	425 416,11	2069,04

Verksamhetsberättelse för Skara stiftshistoriska sällskap 2019

Skara stiftshistoriska sällskap lämnar härmed sin tjugioåttonde verksamhetsberättelse efter ett år med fortsatt stadig utgivning och försäljning. Sällskapet är väl etablerat både i stiftet och nationellt med en god ekonomi. Även under 2019 har sällskapet mottagit generösa anslag från fonder och stiftelser till sina utgivningar. För detta vill styrelsen uttrycka sin stora tacksamhet och glädje. Styrelsen att fortsatt strävat att ”väcka, främja och understödja intresset för kyrkohistoriska studier och forskning rörande Skara stift”, vilket är sällskapets syfte.

Styrelsen

Styrelsen har sedan årsmötet den 18 maj 2019 haft följande sammansättning:

Johnny Hagberg, ordförande

Lena Maria Olsson Floberg, vice ordförande

Robin Gullbrandsson, Markus Hagberg, Fredrik Hägglund, Åke Larsson, Karin Nelson och Helena Långström Schön, ledamöter

Sten-Åke Engdahl och Stellan Wihlstrand lämnade sina platser i styrelsen och tackades för långt och engagerat arbete, Sten-Åke inte minst i egenskap av styrelsens samvetsgranne sekreterare.

Vid styrelsens konstituerande sammanträde efter årsmötet den 18 maj valdes Robin Gullbrandsson till sekreterare. Helena Långström Schön valdes till vice sekreterare. Gunnar Wilsson omvaldes till kassaförvaltare, vilken tillika med registeransvarig Ulla Falk adjungerades till styrelsen. Till webmaster för hemsidan omvaldes Helena Långström Schön.

Styrelsen har haft tre protokollförda sammanträden under 2019: 4 februari, 26 augusti och 11 november. Årsmötet och det konstituerande sammanträdet hölls i Levene församlingshem. Övriga möten har ägt rum på stiftskansliet i Skara.

Revisorer

Vid årsmötet omvaldes Ingmar Andhill och Lars Berg som revisorer. Som ersättare omvaldes Eva Hermansson och Gert Alnegren.

Valberedning

Årsmötet omvalde Jan Kesker och Anita Hammar som ledamöter i valberedningen. Den avgående Carl Sjögren ersattes av Robert Lorentzon.

Minnesteckningar för präster och diakoner

Det konstituerande sammanträdet beslutade att låta Karl-Erik Tysk fortsatt ingå i arbetsgruppen för prästminnesteckningar. Därtill utsågs likt tidigare Nils Hjertén och Lennart Nordquist som resurspersoner.

Sällskapets årsmöte

Årsmötet hölls den 18 maj i Levene församlingshem med inledande andakt i kyrkan och föredrag av Håkan Brander om bygdens historia och av Robin Gullbrandsson om den Rytterska graven med anledning av nyutgivna Rytterska likpredikan. Efter kaffe och fika hölls årsmötesförhandlingarna.

Sällskapets bokutgivning

Under 2019 har bokutgivningen fortsatt och passerat hundrastreck.

Nr. 95. ”En utfärdspredikan över Johan Hindricksson Rytter till Levene och Bestorp 1644”. Skriven av Andreas Johannis Prytz med kommenterande artiklar. Detta är andra utgåvan i sällskapets serie av likpredikningar med anknytning till stiftet.

Nr. 96. ”Ha mig som en signetring vid ditt hjärta... Finger-ringar ur Röhsska museets samling”. Författare: Rita Herjulfsson.

Nr. 97. ”Bilder av tron. Trosbekännelserna kommenterade och speglade i kyrkorna på Kinnekulle.” Författare: Markus Hagberg med fotografier av Robin Gullbrandsson och Helena Långström Schön.

Nr. 98. ”Några wijisor om Antichristum [1536] samt handskrivna tillägg”. Utgåva med kommentarer av Otfried Czajka.

Nr. 99. ”Magnus Erikssons Stads lag enligt Mariestadshandskriften (KB, B 129)” med inledning av Per-Axel Wiktorsson och transkribering av Anita Eldblad. Utgiven tillsammans med Missalestiftelsen. Boken presenterades på Residenset i Mariestad den 14 september 2019.

Nr. 100. ”Fornsvenska legendariet”. Författare och utgivare: Per-Axel Wiktorsson. Utgiven tillsammans med Svenska Fornskriftsällskapet.

Nr. 101. ”Söderling – en västsvensk orgelbyggarfamilj”. Författare: Jan H Börjesson. Boken är en ”spin-off” på ”Klangrum” och presenterades i Carl Johans kyrka i Göteborg, Söderlingarnas gamla hemförsamling, den 23 november 2019.

Projekt under arbete är bland annat Lars Kaggs likpredikan, två böcker om Birger Forell och en större publikation över Maria Euphrosyne av Pfalz Zweibrücken med utgång från hennes bönbok.

Medlemmar

Medlemsantalet håller sig relativt konstant. Noterbart är att många blir Ständiga medlemmar. Sällskapet har sex hedersmedlemmar. Teologie studeranden erhåller gratis medlemskap. Noterbart är att medlemsskaran finns spridd över hela landet men även utomlands.

Sällskapets medlemsblad

Sällskapets ordförande är redaktör och ansvarig utgivare för medlemsbladet. Under året har fyra nummer utkommit. Styrelsen vill tacka alla som bidragit med artiklar.

Sällskapets hemsida

Webmaster är Helena Långström Schön. Sällskapet har också en Facebooksida som ytterligare kanal för information och nyheter.

Stiftshistoriskt Forum

Lena Maria Olsson Floberg är sällskapets representant i Stiftshistoriskt Forum. Årets stiftshistoriska symposium ägde rum i Västerås där delar av styrelsen deltog.

Medverkan i mässor och andra evenemang

Sällskapet har under många år deltagit i Bokmässan, så dock

inte 2019. Efter moget övervägande i styrelsen beslutades att avstå. Medverkan innebär både en stor kostnad och arbetsinsats i förhållande till faktisk försäljning. Styrelsen beslutade att istället satsa på medverkan i mindre evenemang med bättre möjligheter att synas, värva nya medlemmar och sälja böcker.

Ekonomi

Boklagret är värderat till 85 000 kr. Under året har sällskapet erhållit generösa bidrag och gåvor, huvudsakligen för bokutgivning, om 365 000. Nämnas bör en stiftskollekt på drygt 37 000 kr som styrelsen vill uttrycka sitt stora tack för.

Årets överskott blev blygsamma 2 069 kr. Sällskapet eget kapital är 1513 768 kr. I övrigt hänvisas till den förenklade ekonomiska redovisningen.

Anslagsgivare i övrigt har varit: Gustaf Ekmans stiftelse för kulturminnesvård, Kungliga Patriotiska sällskapet, Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse), Herbert & Karin Jacobssons stiftelse, Stiftelsen Långmanska kulturfonden, Thora Olssons stiftelse, Letterstedtska föreningen, MF Vitenskaplig høyskole for teologi, religion og samfunn, Norges forskningsråd, Levene hembygdsförening, Vara begravningsbyrå, Varabygdens församling, Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur, Grevillis fond, Magn. Bergvalls stiftelse, Västergötlands fornminnesförening, Sven och Dagmar Saléns stiftelse, Torsten Söderbergs stiftelse, Åke Wibergs stiftelse, Birgittaföreningen Sparbanksstiftelsen Lidköping och enskild givare.

Styrelsen har beslutat att avsluta plusgirokontot och enbart ha bankgirokontot.

Tack

Styrelsen vill slutligen uttrycka sällskapets djupa tacksamhet för alla välvilliga ekonomiska bidrag, utan vilka verksamheten inte skulle kunna drivas. Styrelsen vill också tacka författare och forskare för alla fruktbara samarbeten, samt inte minst skall ett tack riktas till Skara stift, Missalestiftelsen (där sällskapet är en av stiftarna) och Föreningen för Västgötalitteratur. Dessa samarbeten har resulterat i flera intressanta och värdefulla projekt.

Skara den 20 februari 2020

Johnny Hagberg, ordförande

Lena Maria Olsson Floberg, vice ordförande

Robin Gullbrandsson, sekreterare

Markus Hagberg

Fredrik Hägglund

Åke Larsson

Helena Långström Schön

Karin Nelson

Västsvenskt orgelbyggeri.

Skara stiftshistoriska sällskap är en märkligt dynamisk företeelse bland de stiftshistoriska föreningarna. Bland sällskapets senaste utgåvor finns en välillustrerad bok i A4-format om orgelbyggaren M B Söderling och dennes tre söner. De kom att under 1800-talet utveckla sin orgelfirma till en av Västsveriges främsta.

Domkyrkoorganisten Jan H Börjesson i Kalmar har med arkivstudier, kärlek och kyrkomusikalisk inlevelse skapat en mycket läsvärd biografi om dessa orgelbyggare. Författaren har dokumenterat firmans samlade arbeten och presenterar för den orgelkunnige hur de söderlingska orglarna är disponerade. Med åtskilliga nytagna bilder illustrerar han orgelverkens, som det verkar, karaktäristiska fasader. Med andra, mer arkivhistoriskt präglade bilder möter läsaren dåtidens sociala, politiska miljö.

Med tanke på att orgeln är den gudstjänstfirande kyrkans huvudinstrument är det mer än glädjande att detta orgelbyggeri har fått sin sakkunniga, väl underbyggda presentation. Under författarens musikaliska ledning kan läsaren till allt annat också glädja sig över en skivinspelning från de söderlingska orglarnas klangvärld.

Skara stiftshistoriska sällskap kan notera att ännu en högklassig utgåva fått sin plats som nr 101 i sällskapets skriftserie.

Gunnar Weman

Jan H Börjesson: *Söderling – en västsvensk orgelbyggerfamilj*. Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie. 250:- (inkl. CD-skiva)

I Maria Euphrosynes fotspår

Född prinsessa, kusin och studiekamrat med drottning Kristina, gift med en av Sveriges mest eftertraktade ungarlar. Maria Euphrosyne levde ett rikt och privilegierat liv samtidigt som hon drabbades av många personliga sorger.

I framgång och motgång var det hennes tro som bar henne och hon har gjort avtryck på många sätt i konsten, och genom den omfångsrika bönbok som Skara stiftshistoriska sällskap nu tittar närmare på.

Pilgrimsvandring i Varnhem 14 juni

Paret De La Gardie hade en stark koppling till Varnhem genom närbelägna slottet Höjentorp. Det var också Varnhems klosterkyrka som utsågs till ättens gravkyrka.

I juni följer vi Maria Euphrosynes liv i medgång och motgång på en vandring på Rosenstigen i Varnhem. Vandrigen tar drygt en timme och är omkring 2 km. Ledare är Helena Långström Schön. Ingen kostnad eller föranmälan. Samling utanför Varnhems klosterkyrka 14 juni kl 15:00. Arrangör: Kvinnor i Svenska kyrkan och Skara stiftshistoriska sällskap. Välkommen!

Res. för ändringar. Se aktuellt program på varnhem.se

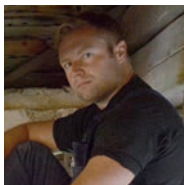

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP KALLAR TILL

ÅRSMÖTE I HUSABY

16 MAJ 2020 KL 10-15

Välkommen till en spännande dag på en av kristningstidens mest fascinerande platser. Intressanta miniföredrag med fyra forskare.

Samling och årsmöte

10.00 Andakt i Husaby kyrka

Ellinor Carlberg Mehrén, präst i Husaby

10.15 Välkomnande och visning

Kyrkorådets ordförande Kjell Gustafsson hälsar välkommen och visar kyrkans dolda skatter.

10.45 Årsmötesförhandlingar

i Husaby Hembygdsgård med förmiddagskaffe

Presentation av nya böcker

11.30 Lunch i Husaby hembygdsgård

Porterstek och rotfruktsgratäng.

Miniföredrag och besök vid Biskopsborgen

12.30 Tornen – Robin Gullbrandsson, byggnadsantikvarie

13.00 Källorna – Christer Westerdahl, marinarknolog

13.30 Gravarna

Anna Nyqvist Thorsson, doktorand arkeolog

Vandring på Kungsstigen till biskopsborgen

14.00 Utgrävningar i biskopsborgen

Anders Berglund, arkeolog, 1:e antikvarie

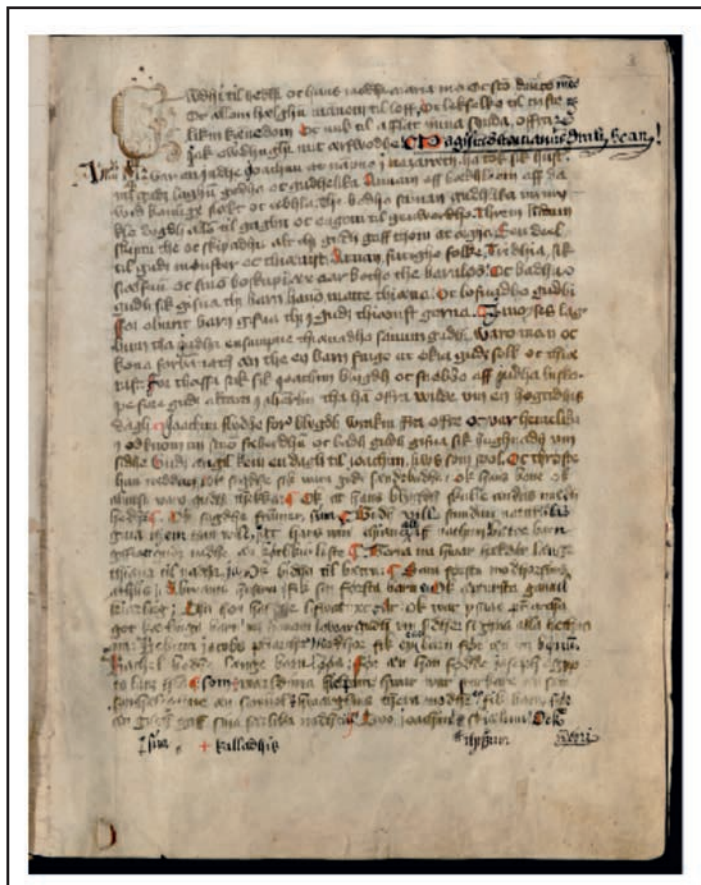
14.45 Vandring till källorna – Kjell Gustafsson

Pris inklusive lunch 150 kr/person.

Anmälan till lena.floberg@svenskakyrkan.se, 0706-50 56 21, senast 8 maj. Ange ev specialkost.

Fornsvenska legendariet

Början av legendariet i handskrift B (UUB, C 528, "Codex Bildstenianus"), fol. 3r.

Fornsvenska legendariet utgörs, som namnet anger, av en samling legender (en stor samling legender) från svensk medeltid. Men det finns en utländsk förlaga, nämligen *Legenda aurea* 'en gyllene legendsamling' från Italien. Den består av en samling helgonbiografier från kyrkans äldsta tid fram till 1200-talets mitt. De är ordnade efter helgonens plats under kyrkoåret. Det börjar med julen och jungfru Maria.

Förlagan

Legenda aurea torde ha författats på 1260-talet. Författare är Jacobus de Voragine eller på nutida italienska Jacopo da Varazze. Jakob kom alltså från kuststaden Varazze nära Genua i Italien. Han levde från omkring 1230 till 1298. Jakob var teolog, broder inom dominikanorden, vilket är viktigt för detta dominikanska arbete, och blev slutligen ärkebiskop i Genua. Han skrev, förutom *Legenda aurea*, också *Chronicon Januense*, en krönika om staden Genuas historia.

Legenda aurea nådde säkerligen Sverige inom dominikanorden. Hur detta exakt gick till vet vi inte, men exempelvis 1278 hölls ett stort dominikanskt generalkapitel i Milano med svenskt deltagande. Då kan kunskapen om *Legenda aurea* ha förts till vårt land. Men det fanns andra möjligheter. Vi måste komma ihåg att prästmän och klosterfolk under medeltiden i hög grad var resande människor.

Fornsvenska legendariet

Fornsvenska legendariet innehåller alltså helgonbiografier, vilka i motsats till vad fallet är i *Legenda aurea* är historiskt ordnade

från kyrkans äldsta tid fram till 1200-talets mitt. Också här börjar det med Jesu födelse och jungfru Maria. Legendariet skrevs någon gång under perioden 1276–1307. Det omtalar nämligen kung Edvard I av England som regerande kung och det var han under just dessa år.

Legendariets tillskapare (författare/kompilator) är okänd. Han var säkerligen dominikan, eftersom sankt Dominicus nämns redan på andra raden. Tillskaparen kom från Götaland. Han betecknar nämligen sitt språk som *göscu thungu* 'götiskt mål'. Språket är enligt Valter Jansson från södra Östergötland. Det är viktigt att veta var en person är född och uppväxt. Ännu viktigare är dock att försöka ta reda på var han har fått sin utbildning och bildning. Här talar vi om en dominikan från östra Götaland. Han bör ha hört hemma antingen i dominikankonventet i Skänninge eller i dominikankonventet i Kalmar. Många har framhållit Skänninge såsom hemvisten för Legendariets tillskapare, kanske därför att Skänninge ligger nära Vadstena (trots att Vadstena kloster anlades först 100 år senare). Mera talar för Kalmar, exempelvis att legenden om sankt Sigfrid från Växjö i Småland får en oproportionerligt stor plats i Legendariet. Se nedan!

Innehåll

Legendariet kan sägas bestå av två delar: en mera ursprunglig del (på drygt 1100 sidor), som bygger på *Legenda aurea*, och ett senare tillägg (på cirka 150 sidor), som säkerligen är skapat i Sverige.

Den ursprungliga delen kan sägas innehålla tre skikt: 1) En ramberättelse, som skildrar romarrikets och parallellt därmed den romerska kyrkans historia med hjälp av data om ett stort antal kejsare och påvar. 2) I denna ramberättelse är infogade en stor mängd levnadsbeskrivningar för kyrkans helgon från skilda tider. 3) I slutet av många av dessa levnadsbeskrivningar finns det ofta inlagda mirakler, alltså berättelser om märkliga ting, som helgonen skall ha utfört.

Tillägget däremot utgörs renodlat av levnadsbeskrivningar för några av kyrkans helgon. Först kommer några nordiska helgon: sankt Sigfrid, sankt Olof, sankt Magnus, som var son till jarlen Erland av Orkneyöarna, samt sankt Erik. Därefter följer några utomnordiska helgon, exempelvis sankt Patrik från Irland.

Omfattningen av de olika legenderna kan säga någonting om Legendariets innehåll. Legendan om jungfru Maria utgör hela 60 sidor. Sankt Petrus avhandlas på 48 sidor och Maria Magdalena på 30 sidor. Legendan om Maria Magdalena är kanske den mest berörande. Först skildrar den hennes lastbara liv i stadsmiljön – i Legendariet står det att hon ägnade sig åt "kroppens njutning". Därefter skildras hennes 30 år som eremit i öknen och hur hon påträffas där, just innan hon dör. Det berättas också om tiggardordnarnas grundare: sankt Franciscus får endast fyra sidor i Legendariet, medan sankt Dominicus i detta dominikanska arbete får hela 17 sidor.

I det senare tillägget, som troligen är skrivet i Sverige, tar sankt Sigfrid av Växjö som nämnts stor plats med 28 sidor. Däremot tilldelas sankt Olof bara 23 sidor, sankt Magnus 11 sidor och sankt Erik från Svealand endast 10 sidor.

”Sagor”

Innehållet i Fornsvenska legendariet har ofta betecknats som *sagor*. George Stephens, som först gav ut texten på 1800-talet, talar redan i sin utgåvas titel om *Kloster-sagor* och sedan använder han genomgående beteckningen *sagor*. Också näste utgivare, Valter Jansson, använder sig på 1930-talet av termen *sagor*.

Detta är ett alldeles för lättvindigt sätt att karakterisera Legendariets innehåll på. 1) Den nämnda ramberättelsen innehåller uppgifter om historiska personer (kejsare och påvar) och när de har verkat. Det är alltså inga sagor. 2) Helgonens levnadsbeskrivningar är naturligtvis utbroderade, men var och en av dem får ändå sägas innehålla en kärna av sanning (med exempelvis uppgifter om släktskap, tider och verkliga platser). Inte heller detta kan betecknas som sagor. 3) Miraklerna slutligen vilar kanske på lösare grund, men för många människor utgör de sanningar, som inte utan vidare kan viftas bort som sagor.

Utgåvor

I. Den första utgåvan gjordes av George Stephens (1813–1895), prästsonen från Liverpool, som flyttade till Sverige och blev filolog. Det skedde med *Ett fornsvenskt legendarium* (1847–1874), en god utgåva för sin tid. Någon ställde frågan till mig: ”Behövs det verkligen en ny utgåva av Legendariet, när vi har Stephens?”. Mitt svar blev ”Ja, det behövs!” George Stephens utgåva stämmer inte riktigt med hur vi ger ut texter i våra dagar. Mot Stephens kan följande invändningar göras:

- 1) Stephens tar in vissa texter ur andra verk. Det gäller exempelvis en framställning om sankt Johannes Chrysostomos.
- 2) Stephens älskar att sätta in mängder av egna rubriker i texten, vilka inte har någon motsvarighet i handskrifterna.
- 3) Stephens använder 1800-talets interpunktion i den medeltida texten och tar bort de medeltida skiljetecknen.
- 4) Stephens har en hel del felläsningar.

II. Valter Jansson (1907–1996) ansåg redan på 1930-talet att Legendariet borde ges ut på nytt. Han hade skrivit sin avhandling 1934 om Legendariets språk, och därefter påbörjade han arbetet med en ny utgåva *Fornsvenska legendariet*, vars första, sista och enda häfte utkom 1938. Denna utgåva av den första åttondelen av texten ansågs mönstergill när den kom och anses så fortfarande.

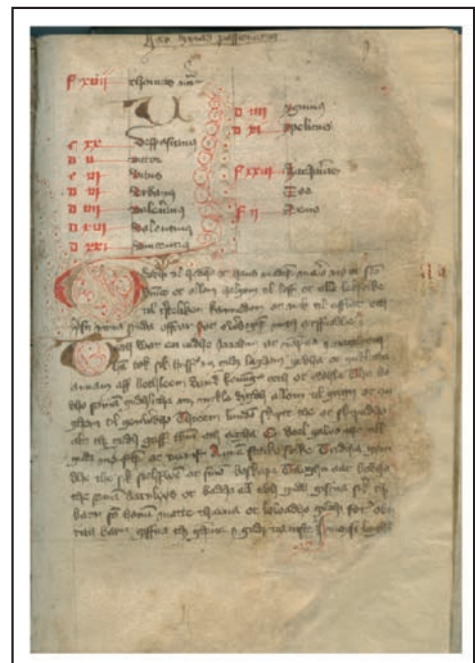
III. Varför har 2020 års nya utgåva kommit till? Det finns två skäl:

1. När jag var sekreterare i Svenska fornskriftsällskapet (till 2013) fann jag att Janssons utgåva av Legendariet var det enda påbörjade arbetet bland Fornskrift-sällskapets utgåvor, som ännu inte var avslutat.

2. I sällskapets samlingar fanns ett stort brunt kuvert, där min företrädare som sekreterare, Börje Tjäder, hade gjort påskriften ”Valters papper”. I kuvertet fanns, förutom det tryckta häfte 1, en påbörjad fortsättning av ett häfte 2, som aldrig kom ut.

Detta inspirerade mig att fortsätta utgåvan. Först i efterhand förstod jag att hela 7/8 av texten återstod att ge ut. Min tanke var länge att fortsätta min utgåva, där Valter Jansson hade slutat. Så småningom visade det sig att detta inte fungerade. Mina utgivningsprinciper skilde sig från Valters. Jag insåg att om jag tog om allt från Legendariets början skulle det dessutom bli en mera enhetlig utgåva.

Det som jag inte höll med om i Valter Janssons utgivnings-

Början av legendariet i handskrift C (SRA, E 8900, ”Codex Passionarius”), fol. 3r.

principer var främst följande:

Jansson sätter in vissa rubriker i texten, som saknar motsvarighet i handskrifterna.

Jansson använder 1900-talets interpunktion i den medeltida texten och tar bort de medeltida skiljetecknen.

Jansson använder också 1900-talets bruk av stor bokstav i den medeltida texten i stället för det medeltida bruket av stor bokstav.

Jansson markerar inte exakt rad-, spalt- eller sidbrytningar i utgåvan. Stavningen styrs ju ofta av radbrytningarna, exempelvis: ’och’ skrivs oftast *oc* men i radslut, om utrymme finns, alltid *och*.

Jag tycker att mina principer noggrannare återger handskriftstextens utseende, men att mitt bruk av den fornsvenska interpunktionen något kan försvåra tolkningen av textens innehåll. Detta har jag sökt avhjälpa genom en bifogad *trogen* översättning i volym IV.

”Valters papper”

Valter Janssons förarbete till häfte 2 (i det stora bruna kuvertet) utgjordes av tre skikt i arbetsgången: 1) I botten låg Valters handskrivna manus. Något som förvånade mig var att han med sin ganska svårlästa skrivstil hade skrivit med reservoarpena, vilket måste ha gjort det svårare att ändra i texten. På den här tiden skrev akademikerna inte maskin. De hade tillgång till sekreterare. 2) Ovanpå det handskrivna manuset låg därför en utskrift gjord på skrivmaskin, helt felfri. Man måste beundra den sekreterare som lyckades överföra Valters handskrift till felfri maskinskrift. Det bör ha varit någon som kände hans skrivstil väl. Jag misstänker att Valters sekreterare inte var någon annan än hustrun Anna-Lisa. 3) Ovanpå detta låg en med blytyper handsatt trycksida, tillkommen hos Almqvist & Wiksells Boktryckeri i Uppsala.

Arbetsättet

För mig har det varit intressant att se hur Valter Janssons och mitt arbetsätt skiljer sig åt. Valter skrev tydligen med sin reser-

P-A Wiktorsson berättar om *Legendariet* vid presentation i Uppsala den 12 feb.

voarpenna ett par tre meningar i taget ur A-handskriften. Sedan lade han in sidohandskrifternas avvikelser direkt i en notapparat. Därefter fortsattes arbetet av sekreterare och blysassare.

Detta var ett arbetssätt, som jag inte kunde använda. Jag ordnade i stället A-handskriftens text i en enda lång rad genom många kollegieblock. På raden under lade jag in B-handskriftens text, så att motsvarande ord i de båda texterna stod rakt under varandra. Så fortsatte jag med alla sju handskrifterna. Dessa sju löprader arbetades sedan samman till ett manuskript med en fyllig notapparat. Det på detta sätt erhållna manuskriptet skrev jag sedan in i min dator. Datortexten kunde sedan som en pdf-fil lämnas till tryckeriet.

Medan Valter Jansson släppte arbetet redan efter manusstadiet, fortsatte jag tills pdf-filen hade skickats. Jag såg det – och ser det fortfarande – som en stor fördel att arbeta med manuset så länge som möjligt.

Handskrifterna

Handschrift A = Cod. Holm. A 34, kallas ”Codex Bureanus” efter Johannes Bureus, Gustaf II Adolfs lärare, som ägde handskriften på 1600-talet. Den är tillkommen omkring år 1350, alltså före Vadstena klostrets tillblivelse. Språket visar ”östgötsk dialekt, som har många anknytningar till de småländska urkundernas språk” (Valter Jansson). En enda skrivare är verksam. Valter Jansson räknar med två. Endast en tredjedel av texten återstår. Resten har gått förlorad. Handskriften är troligen dominikansk.

Handschrift B = Cod. Ups. C 528, kallas ”Codex Bildsteinianus” efter teologie professorn i Lund Ernst von Bildstein, som ägde den på 1700-talet. Handskriften har tillhört Vadstena klostrets bibliotek. Den tillkom under 1400-talets förre hälft. Tre skrivare är verksamma. Valter Jansson räknar med fyra. En av de tre, Olof Gunnarsson, var klosterbroder i **Vadstena** och senare biskop i Västerås. Denna handschrift är den mest fullständiga med nästan all text i behåll. Den har av Valter Jansson givits ut i s. k. facsimil på 1960-talet.

Handschrift C = RA, E 8900 ”Codex Passionarius” kallas så, därför att på handskriftens första blad står ordet *passionarius* tre gånger med en medeltida handstil. (Ordet *passionarius* betyder ’liturgisk bok med helgon- och martyrlegender’). Handskriften är tillkommen under perioden 1450–1470, kanske något

tidigare. Två skrivare är verksamma. En av dem har skrivit i **Vadstena**-diariet under perioden 1420–1423. Två tredjedelar av texten återstår. Resten är förlorad.

Handschrift D = Cod. Holm. A 3 kallas ”Vår Herres pino-bok”. Det är egentligen ingen legendsamling utan ett liturgiskt arbete. Handskriften daterar sig själv till år 1502. Två skrivare verkar här: **Vadstena**-systrarna Katarina Gudmundsdotter och Anna Germundsdotter. Det är Anna som har skrivit in alla legenderna.

Handschrift E = LSB, B 70b. Detta är ett fragment bestående av sex blad. Fragmentet har använts som omslag till räkenskaper i Gustav Vasas räknekammare. Det är inte fråga om en fortsättning av handschrift D, vilket flera tidigare forskare har ansett, utan om en egen handschrift. Handschrift E har egna mått, egen bladnumrering och föregår innehållsmässigt handschrift D. Den är troligen tillkommen omkring år 1500. Skrivare är **Vadstena**-systemen Anna Germundsdotter.

Handschrift F tas inte med här, eftersom den är en avskrift först från 1730.

Handschrift G = Cod. Holm. A 124 är den äldsta och kortaste av handskrifterna. Den är möjligen tillkommen på 1340-talet och troligen dominikansk. Fragmentet utgörs endast av ett och ett halvt blad.

Handschrift H = Cod. Holm. A 110 kallas ”Codex Oxensternianus”, eftersom den under en tid ägdes inom ätten Oxenstierna. Texten är tillkommen någon gång under 1400-talets förre hälft. På fol. 1v finns en **Vadstena**-signatur: *Decimus jn ordine* ’den tionde i raden’, vilket syftar på bokens placering i Vadstena klostrets bibliotek.

Valter Jansson skriver på ett ställe att Fornsvenska legendariet troligen har varit känt i Vadstena. Detta innebär en klar underdrift. Sanningen är att de fem yngsta handskrifterna alla visar tydliga tecken på att höra samman med Vadstena kloster. De två äldsta däremot (A och G) tillkomna före 1350 – och alltså före Vadstena klostrets tid – torde höra hemma inom dominikanorden. Texten verkar alltså ha vandrat över från dominikaner till birgittiner. Hur denna övergång har gått till vet man inte. Kanske har det skett i början av 1400-talet.

Volymernas innehåll

I. Inledning och register.

II–III. Fornsvensk text.

IV. Översättning, som är tryckt radrätt mot den fornsvenska texten och som är *trogen* mot originalet.

Jag vill avslutningsvis höja nivån på min framställning genom att citera en biskop. Det är inte vilken biskop som helst utan biskopen i Växjö Esaias Tegnér (1782–1846), vår store skald, som skrev *Fritiofs saga* (1825). Det var ett populärt verk, som översattes till många språk. Det sägs att det översattes till engelska 15 gånger före år 1900. Bland andra gjorde den ovan nämnde George Stephens en *trogen* översättning till engelska 1839. Tegnér konstaterade att Stephens översättning var *trogen* och tillade: ”Det är med översättningar som med fruar: de trognaste är inte alltid de vackraste.” – Min översättning är inte vacker men *trogen*. Den skall nämligen inte vara en vacker fru utan en hjälpgumma vid tolkningen av den fornsvenska texten.

Per-Axel Wiktorsson

FORNSVENSKA LEGENDARIET I UNIK UTGÅVA

Onsdagen den 12 februari presenterades utgåvan av *Fornsvenska legendariet* på Arkivcentrum i Uppsala. Den omfattar fyra vackert bundna volymer med totalt 1732 sidor. Arbetet med färdigställandet av utgåvan har pågått under de senaste två åren men den bakomliggande forskningen betydligt längre än så!

Författaren, professor em. i nordiska språk, Per-Axel Wiktorsson, har under många år studerat de handskrifter som nu ligger till grund för denna utgåva. Han har tidigare i Skara stiftshistoriska sälls-kaps skriftserie bland annat utgivit *Skrivare i det medeltida Sverige* (2015). Även denna utgåva i fyra volymer. Professor Wiktorsson är Hedersledamot i sällskapet.

Om själva det *Fornsvenska legendariet* – se artikel på annan plats i tidningen.

Utgåvan innehåller en gedigen inledning, utgivningsprincip, den fornsvenska originaltexten och legendariets i översättning. Ort- och namnregister hjälper läsaren att snabbt hitta i texten.

Utgivningsförlag är Skara stiftshistoriska sällskap som genom mycket generösa anslag från stiftelser och fonder nu kan erbjuda verket till det mycket förmånliga priset av 550 kronor för samtliga volymer. Frakt tillkommer.

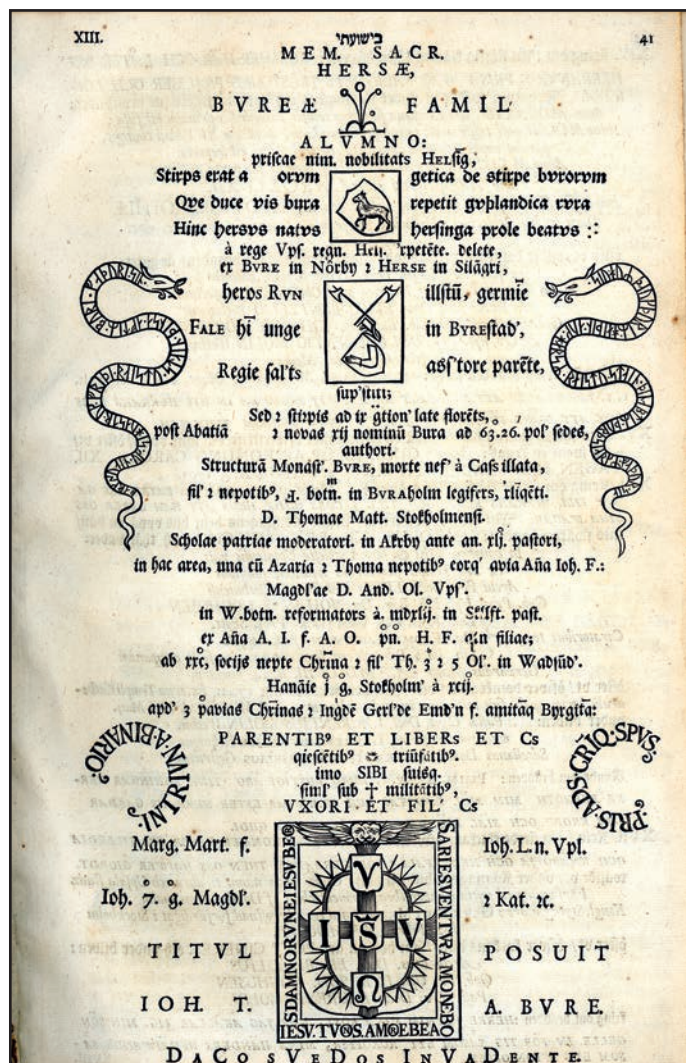
Utgivningen sker i samarbete med Svenska Fornskriftssällskapet.

Beställningar kan göras till

www.skarastiftshistoriska.nu
eller
Johnny Hagberg 0510-48 52 15
eller
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Sällsynta och ofullständiga böcker - om Fredianis Uppsalatryck

Ifrån wäster-kyrkio-dörren / stora gängen fram / in til hög-chors dörren.

En skrifts sällsynthet kan bero på många orsaker. En enkel förklaring är att de är tryckta i en liten upplaga och intressanta för många. Endast att de finns i en liten upplaga är ingen garanti att de blir sällsynta. Tänk på alla dikter som är utgivna i liten upplaga och ofta på eget förlag!

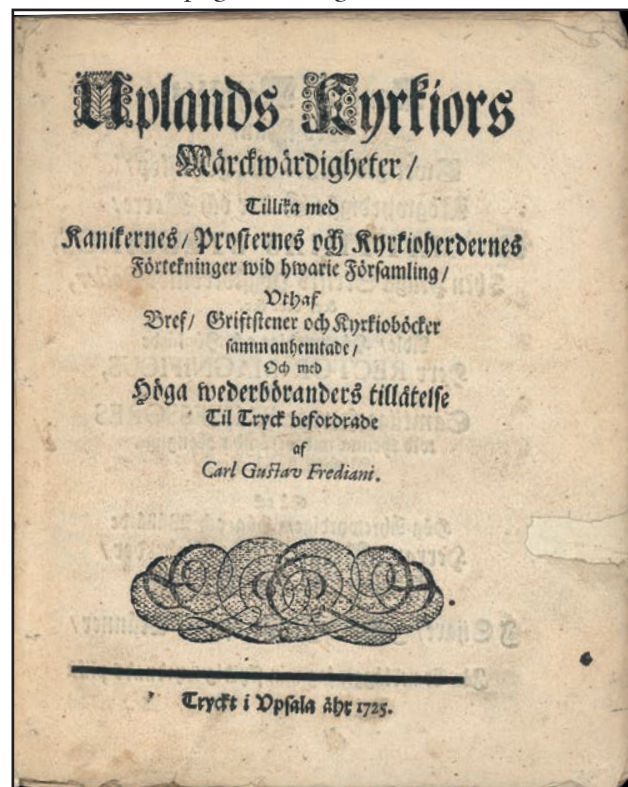
Boksamlare brukar ofta visa upp någon sällsynt bok som kanske bara är känd i några enstaka exemplar. När en sådan kommer ut på marknaden gäller det att vara vaken och inte tveka. Objektet kanske inte visar sig mer under ens livstid. Och som alltid är det ju så att det är inte de böcker man köpt som man ångrar utan de som man tvekade på och missade.

Några mycket sällsynta Uppsalatryck har som författare och utgivare Carl Gustav Frediani. Denne var rådman och kyrkvård i Uppsala, född 1667. I *Upsala universitets historia*, II:2, s. 350, berättas det om honom att han utövade en olaglig konkurrens till akademiens boktryckare Henrik Keyser. Keyser hade efterträtt sin far med samma namn som i sin tur hade efterträtt den avsatte universitetsboktryckaren Henrik Curio (som varit Olof Rudbecks boktryckare). Curio var gift med Disa Rudbeckia (1639-97) som efter att ha blivit änka efter språkmästaren Ambrosio Frediani, gifte om sig med Curio. Hon var kusin med Olof Rudbeck. Frediani blev på så sätt styvson till Curio. Efter styvfaderns död blev han tryckare åt

Olof Rudbeck, men tryckte även en del akademiska avhandlingar, i konkurrens med Keyser. Tjuvtryckeriet gick med andra ord i arv. Han förestod tryckeriet, tills det förstördes i den stora Uppsalabranden 1702.

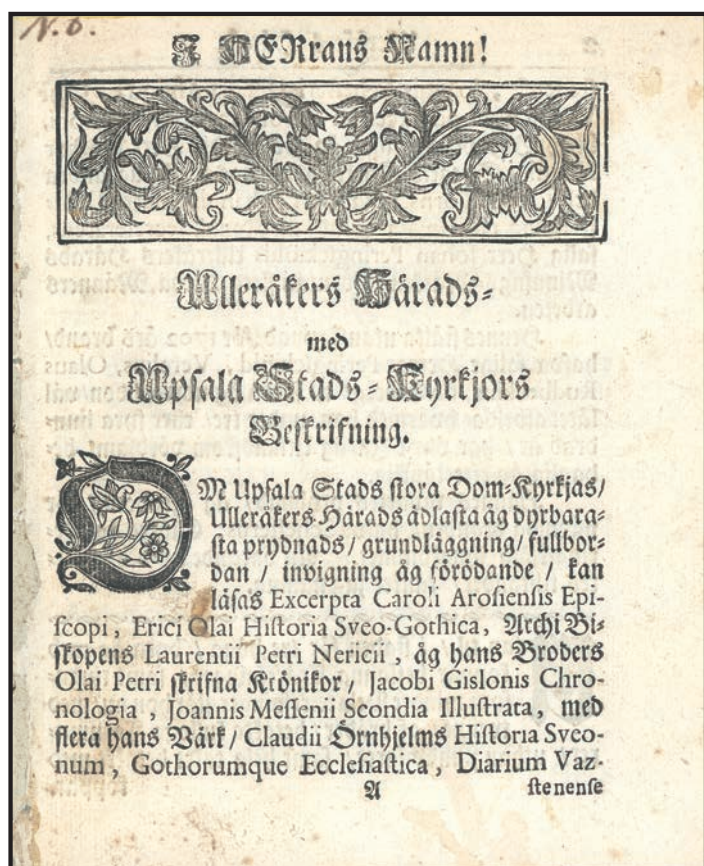
I *Bibliotheca Rudbeckiana* (1918) anges att makarna Curio blivit begravna i Trefaldighetskyrkan i Uppsala d. 20 mars 1698 och att Frediani författade verser till deras minne.¹

Den första skrift han trycker är *Ifrån wäster-kyrkio-dörren / stora gängen fram / in til hög-chors dörren*. [=rubrik]. U.o. Folio. 44 s. Det innehåller beskrivning på gravstenar och epitafier i Uppsala domkyrka. Enligt Warmholtz *Bibliotheca historica Sveo-Gothica* 1882 skulle arbetet vara tryckt 1711 eller 1712 och han skriver: "Dessa ark lära tidigt blifvit skingrade, ty man får nu sällan se dem; man kan ock ganska väl vara dem förutan." Inget exemplar av skriften återfinns i Björck & Börjessons tre stora topografikataloger.

1725 utger Frediani *Uplands kyrkiors märckwärdigheter / tillika med kanikernes / prosternes och kyrkioherdernes förteckningar wid hwarie församling / uthaf bref / griftstener och kyrkioböcker sammanhemtade / och med höga wederböränders tillåtelse til tryck befordrade*. Uppsala, (J. H. Werner), 1725. 4:o. (6), 14, 1-28 s. Warmholtz skriver om arbetet: "Åter et afbrutet arbete, som innefattar allenast Bälinge och Hagunda härader." Slutar med custoden "Aggaholms". Allt som utkom av detta mycket sällsynta arbete. Det finns ett varianttryck av dedikationen med texten "herrar justitiæ-, politie-borgmästarer / och rådmän" och det andra ställd till ärkebiskopen och landshövdingen.

Nu dröjer det nio år innan nästa skrift av Frediani utkommer och det är *Ulleråkers härads- med Upsala stads-kyrkjors beskrifning*. (Uppsala [?], 1734). 4:o. 48 s. och är allt som utkom av detta mycket sällsynta arbete. Att det aldrig trycktes klart framgår av custoden på sista sidan, "uppå".

Den enda skrift som Frediani veterligen har fullbordat och som också är rätt tryckt är *Wid den stormäktigste allernådigste konung Friderich den förstes, Swerikes, Göthes och Wendes, &c. &c. konungs ankomst til Upsala den 11 julii årh 1720. Allerunderdånigst nederlagt af Carl Gustav Frediani. Tryckt hos directuren : Johan Henr. Werner. 4 s.*

Enligt C. M. Carlander i *Svenska Bibliotek och Exlibris IV:1, 1904, s.133*, såldes vid Gustaf Haldo Stråles bokauktion den 17 maj 1876 ... C. G. Frediani ofulländade och outgivne *Epithapia et Inscriptiones Ecclesia Cathedralis Upsaliensis. s. 1.e.a. (Upsala 172-) Fol. 44 s.* Detta verk finns inte upptaget i Warmholtz förteckning. Det inropades av greve Carl Snoisky (1841-1903). Frågan är om det inte helt enkelt är en sammanblandning av den ovan angivna *Ifrån väster-kyrkio-dörren/ stora gången fram/ in til hög-chors dörren*. På mitt exemplar av skriften, som har tillhört boksamlaren och friherren Carl Jedvard Bonde (1913-1895) på Ericssberg, har han på pärmen tryckt titeln: *Beskrifning öfver Gravstenar och Epitafier i Upsala domkyrka*. Då antalet sidor stämmer och innehåll borde det vara samma skrift.

När Frediani avlider är osäkert men "en person av okänt kön "single" med fadrens namn Fredianii" begravs den 15 augusti 1742 i Uppsala.

1 Gravskriften lyder: *In piam memoriam conjugum piissimorum honoratissimorumque, Henri c i Curio ni s, s. r. m. & academise upsaliensis bibliopolae quon" dam egregii, ut et Disse Rudbeckiae ipso exsequiarum die XX. martii. anni MDCXCVIII. quo funera tumulo suo in templo s. s. trinitatis in* ferrentur, parentibus optimis haec qualiacunque ut potuit posuit maestis* simus C. G. Frediani.*

Johnny Hagberg

Ovan valven handlar om timmermanskonst, arkitektur och historia i västsvenska kyrkor. Boken är en sammanställning av den förstudie och inventering av medeltida kyrkotaklag som genomförts inom Göteborgs stift åren 2016-2018. 43 takstolskonstruktioner beskrivs och illustreras och kompletteras med spridningskartor. Utöver detta innehåller boken artiklar om medeltida taklag, spår av hantverkare och traditioner, konstruktiv geometri och om hur vi kan bevara kyrkvindarnas värden.

Projektet har finansierats av den kyrkoantikvariska ersättningen, Västarvet och Göteborgs stift. Byggnadsantikvarier från Bohuslans museum, Göteborgs stadsmuseum, Kulturmiljö Halland och Västarvet har deltagit i arbetsgrupper och inventeringar. Redaktör och artikelförfattare är byggnadsantikvarie Robin Gullbrandsson, Västergötlands museum. Övriga artikelförfattare är timmermännen Mattias Hallgren och Karl-Magnus Melin.

Boken omfattar 300 sidor och kostar 250 kr. Beställes genom Johnny Hagberg

Föreningen för Västgötalitteratur
arrangerar

Sommarbokdagar

med
föreläsningar & stor Bokutförsäljning.

Lördag 11 Juli och
Söndag 12 Juli!

Plats Crea Diem Bokcafé, Od.

Jubelvecka i Dammsvedjan

När en av årets konfirmander tände det första adventsljuset i Dammsvedjans kyrka, började inte bara ett nytt kyrkoår utan också en jubelvecka i kyrkan. I advent 2019 hade det gått femtio år sedan Dammsvedjans kyrka och församlingshem – bestående av två kubiska byggnadskroppar med en klockstapel – även den i kubisk form – kom till stånd. Den högtidliga invigningen, förrättad av biskop Helge Brattgård, ägde rum andra söndagen i Advent, den 7 december 1969. De intryck han förde med sig från den dagen förmedlade han ut till stiftet ett år senare som att ”denna kyrka är en pärla i Skara stift”.

”Vi behöver en kyrka” hette det i ett upprop till hushållen i Dammsvedjan, Kristineberg och Hedvigsborg år 1961. Den dåvarande distriktsprästen Paul-Ragnar Melin förklarade, att vi måste ta vara på Dopets gåva och löfe genom att låta ”kyrkan bli synlig hos oss, ta gestalt på kullen vid sjön”. En småkyrkostiftelse hade då varit verksam i flera år, och ett par syföreningar hade också arbetat träget för att få en kyrka till stånd. Redan 1965 hade kyrkofullmäktige anvisat 2,7 miljoner för ändamålet. Men det kom att flyta ännu en tid, innan bygget kom i gång.

Det var en boråsare som gav kyrkan dess form, arkitekten Bengt Börtin. Utifrån ser man den som ”Den vita kuben”, och av de strikt geometriska linjerna anar man att arkitekten inspirerats av funktionalismen, som då sedan ett par decennier hade satt sin prägel på hans stad. Men han ville att hans skapelse skulle spegla traditioner i kyrkobygget ända bort i antiken. För att gå in i kyrkan passerar man genom och under klockstapeln, som påminner om äldre tiders stiglucka till kyrkogården. Så leds här människor in i mötet med livets Herre i en helgedom där synagogan – det rum som blev det fördrivna gudsfolkets mötesplats med Herren även i exilens

dagar – gör sig påmind. Dammsvedjans kyrka har få ljusinsläpp, och det finns en läktare längs ena väggen i stil med synagogans kvinnoläktare. Till en början mötte man porlande vatten vid inträdet i kyrkan, dopkällans levande vatten. I våra medeltidskyrkor mötte man dopfunten nära ingången. Den gotlandskalksten man valt för en dopkälla visade sig inte hålla måttet, så arrangemanget blev snart tekniskt omöjligt. Men dopplatsen är dock kvar här nära ingången med en funt i trä. Genom dopet tas ju en människa in i livets förbund med Gud.

Man kan så fortsätta in i kyrkan på livets väg, genom att lyssna till Guds Ord och smaka Herren själv i bröd och vin vid altarets bord. Kyrkorummets kassettak erinrar om antikens basilikor, den himmelske konungens mötesplats med sitt folk redan här i tiden. Det är nästan bara raka linjer i Dammsvedjans kyrka, men de bryts på en enda punkt över altaret. Där fångas ögat av en mäktig rundel med ett stort kors. Altarprydnaden är en textil skapelse av textilkonstnären Åsa Bengtsson, och den kan leda tankarna till Herrens ord på Golgota: ”Det är fullbordat”. I den stunden brast förhänget (förlåten) i templet mitt itu, och detta åskådliggörs här i kyrkan för våra ögon. Korset, inskrivet i en cirkel har fyra lika långa armar som spänner sig ut i alla väderstreck. Kristi försoningsdöd på korset öppnar för en annan dimension i tillvaron: i honom förenas jordens alla folk.

När det i Advent 2019 blivit dags för jubileum, skulle det firas en hel vecka. I den första adventssöndagens gudstjänst medverkade kören Fasetterna, som förutom att ingå i Föreningen Aktiva Seniorers verksamhet också är kantor Carin Norelius kyrkokör. Årets stora konfirmandgrupp, som arbetar med ett Europatema – att sätta sig in i den i Borås verksamme

prästen Birger Forells livsverk – fick också sina roller i den fint hållna gudstjänsten, ledd av distriktsprästen Per Ulvestig.

Arbetet bland barn och unga fick en framträdande plats i jubelveckan. Det ville stiftets biskop Åke Bonnier gärna stå mitt uppe i, då han en dag kom till kyrkan för att delta i en vardagsgudstjänst med barngrupperna. Han framhöll för dem att vår och Kyrkans tid är nu. Biskopen medverkade också denna kväll i ett samtal med församlingsrådets ordförande Tomas Springer och Per Ulvestig under temat ”Kyrkan utanför centrum”. Dammsvedjan ligger ett par kilometer från stadens centrum, och området utvecklades inte till att bli ett livaktigt köpcentrum, som man en gång hoppades på. Biskop Åke framhöll dock att ”centrum är där kyrkan är”. Vi får hålla fast vid att en kyrka som ligger utanför stadens centrum ”måste ha Jesus i centrum”.

När kyrkan var på dagen femtio år – lördagen den 7 december – hölls en musikandakt vid helgsmålstid. I den erkänt goda akustiken stämde en välklingande damkör upp under ledning av musikern Jan Hjalmarsson, som berättade att han själv för femtio år sedan deltagit i kyrkans juniorarbete. Ett antal vackra sånger för advents- och jultid blev så en värdig inledning till söndagens stora jubelgudstjänst.

Denna gick mera i ungdomlig stil med en liten härlig barnkör som angav tonen med sin glädje. Gudstjänsten leddes mycket fint av Per Ulvestig, och den var närmast utformad som en söndagsskola för alla åldrar. Vi fick till och med ett bejublat besök av Ansgar, som undrade om vi kände till Jesus. Pastoratets nye kyrkoherde Fredrik Hägglund kunde avtacka kyrkvården Birgitta Svensson, som tjänstgjort under kyrkans alla femtio år. Som ett minne från den här dagen till alla hugade som ville ha något att ta med sig hem hade många krafter i församlingen – med hjälp från en konfektionsfirma – tillverkat små smakfulla kopior av korset över kyrkans altare.

Hela veckan i Dammsvedjans kyrka blev en stor, glad och hoppfull manifestation. Här besannades den förhoppning som en gång kommit som ett upprop till detta område i Borås: ”Vi behöver en kyrka!”

Lennart Nordquist

Kyrksam bock

Kulturbild från 1600-talet. I Åkerby kyrkas arkiv förvaras ett gammalt protokoll, minnet af en egendomlig händelse från slutet af 1600-talet. En kaplan därstädes hade råkat utbrista i ett ljudligt skratt, midt under det han stod på predikstolen. Af socknemännen anklagad inför domkapitlet för detta anstötliga beteende, försvarade han sig därmed, att han under predikan varseblifvit en bock komma helt gravitetiskt spatserrande uppför kyrkogången. Då denne kommit midt framför en till följd af sommarvärmens luft inslumrad gumma, som satt och nickade, hade bocken tagit dessa nickningar för en utmaning och gifvit gumman en ”dansk skalle”, så att hennes ben för ett ögonblick sträfvade mot höjden. Denna händelse fann prästen så öfvermåttan komisk, att han ej kunde trots ställets belgd återhålla sitt skratt. Domkapitlet fann skälet godt och frikände mannen.

I *Jämtlandsposten* 1886 återfinns ovanstående utklipp. Det måste ha varit en förunderlig syn att se bocken stंगा den slumrande gumman. Inte underligt att pastorn råkade i skratt. Notisen visar också att man förr inte alltid stängde dörrarna till kyrkorummet då gudstjänsten började. Notisen berättar om en varm sommardag och det kan vara förståeligt att man ville ha in lite luft i kyrkan. Det finns många berättelser om att hundar tagit sig in under gudstjänster och att detta var ett problem.

En liknande händelse inträffar i Väne Åsaka kyrka. Jag fick berättelsen av lantbrukaren Karl Olsson (1897–1987) som hela sitt liv hade levt i sin födelsesocken. Han berättade om sin konfirmationsläsning 1912. Konfirmationen hade blivit framflyttad då några av gossarna hade kommit slagsmål. Årets kull var också särskilt stor och det blev ofta bråk. Karl Olsson antydde att det berodde på att det var folk från Upphärad med i gruppen! Pastor Björnander var noga med ordning och sköt helt enkelt upp konfirmationen. Beställda blommor fick avbeställas. Men slagsmålen var inte det enda! På granngården till kyrkan fanns en tjudrad bagge. Trots att alla visste hur folkilsken baggen var, retade några gossar honom till den grad att han slet sig ur sina bojor. Han jagade pojkarna över kyrkogården och där revs en gravsten ner. Jakten slutade inte innan pojkarna lyckats ta sig in i kyrkan och hoppat in i de dörrförsedda bänkarna. Nu var de räddade! Baggen rusade nu fram och tillbaka i kyrka och slog med huvudet där han kom åt. Tyvärr blev hans mage orolig under denna jakt och det synliga resultatet av detta visade sig på golvet där han tog sig fram. Till sist ställde sig baggen innanför altarringen och just i det ögonblicket kom läsprästen in i kyrkan. Alla kan räkna ut vad som hände. Konfirmationen blev återigen uppskjuten. Blommor fick återigen avbeställas. Pojkarna lär ha fått rejäla bannor av pastor Björnander och föräldrar. Vad som hände med den kyrksamme baggen förtäljer inte historien.

Johnny Hagberg

Jesper Swedberg och Carl XII:s kyrkobibel

Gustav Vasa-bibeln 1541 var ett storverk. Det var den första översättningen av hela Bibeln till svenska och var den gällande översättningen, med smärre revideringar, fram till 1917. Luthers tyska översättning hade tryckts 1534 och spelade en mycket stor roll för det svenska översättningsarbetet. Luther fortsatte att arbeta på sin översättning hela livet och flera revideringar utkom. Detta visste Jesper Swedberg (1653–1735) och han tyckte att de nya upplagorna som trycktes i Sverige också skulle revideras. Han tyckte även att det slarv och de misstag som tryckarna gjort, som kunde betyda att verser här och där helt enkelt "försvann", måste rättas till. Jesper Swedberg var upprörd och klagade hos Karl XI. Han visste att han hade kungens öra. Det fick till följd att kungen 1691 tillsatte en bibelkommitté med målsättning att revidera och utge en ny kyrkobibel. Jesper Swedberg skulle naturligtvis ingå i kommittén.

Gunnar Rosendal beskriver i *Rätte Lärare II* (1932) hur det hela avlöpte:

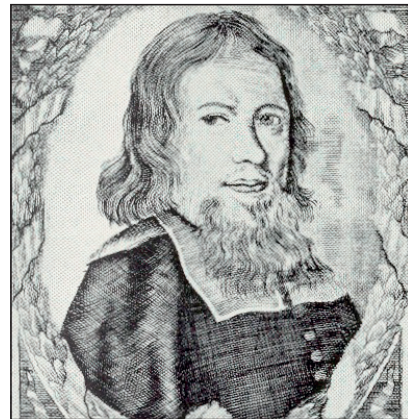
"Denna kommitté är värd att närmare betraktas. Där satt ärkebiskop Svebilius, vit och blid, lågmäld och anspråkslös men ytterst rädd för varje förändring och allt som var nytt och oprövat, även om det hade goda skäl för sig. Vid sin sida hade han biskopen i Strängnäs, Erik Benzelius, en härlig svensk kraftkarl. Han hade ett klart förstånd, en kraftig röst och en stark vilja, och alla dessa tre förmögenheter använde han för att förmå kommittén att låta det förbli vid det gamla.

Professor Kolmodin hade kommit med i detta sällskap emedan han var en stor samlare av olika bibelupplagor och en grundlig kännare av olika svenska textvarianter, men han var liksom den lärde och världsfrånvände kommittéledamoten Magnus Rönnow, som var mäktig lärde i orientaliska språk, en ganska eftergiven och stillsam man som kanske inte hade så stort intresse för varken den ena eller andra formuleringen av bibeltexten. Det var med dessa herrar Swedberg skulle

samarbeta. Han föreföll dem alltför radikal. Och när han gjorde sina ivriga anlopp mot deras konservatism med kaskader av ord och argument, lärda undersökningar och ovedersägliga bevis möttes han av ett kompakt motstånd.

Ärkebiskopen skakade blivit leende sin vita peruk, Benzelius var orubblig som ett berg och de andra svagare medlemmarna, som kanske helst av allt ville komma från hela affären för att kunna ägna sig åt sina vetenskaper och samlingar, höll med den starkaste. Swedberg lyckades dock vara så pass besvärande för sina motståndare att Benzelius ansåg det nödvändigt att få andrum, så att man kunde trötta ut Swedberg. När frågan skulle upp för riksdagen föreslog han att kommitténs förslag [som förelåg redan 1692] skulle underställas konsistoriernas [jämför domkapiteln] prövning. På detta sätt lyckades han dra ut på tiden i två år. Men då ingrep kungen.

Han uppmanade biskoparna att ta del av det nya förslaget till kyrkobibel samtidigt som de läste det nya psalmboksförslaget. Härtill genmälde biskoparna med vresig olust att de icke hade tid därtill. Verkliga förhållande var emellertid att de hade ett mycket svagt intresse för den nya kyrkobibeln. De ansåg det tryggast att förbli vid det gamla. Dessutom menade de att behovet av Biblar var så stort i landet att man ej hade tid att vänta på en ny översättning. De föreslog därför att man genast skulle låta trycka en upplaga av den gamla Bibeln, vari man visserligen skulle rätta tryckfelen och fylla luckorna men förbli vid den gamla stavningen och inte genomföra den nya av Swedberg föreslagna.

Detta biskoparnas förslag stred mot kungens ursprungliga avsikter, men han gav med sig. Swedberg hade blivit besegrad. År 1703 utkom denna bibelupplaga, som kallades Carl XII:s kyrkobibel."

1702 hade Jesper Swedberg blivit biskop i Skara och hade mycket att stå i, inte minst med den ständigt bråkande domprosten Bredberg. Men varken när det gällde projektet med en ordentlig revision av bibelöversättningen eller med den nya psalmboken 1695 hade Swedberg någon vidare framgång. I sin "Lefvernes Beskrifning" skriver han om Bibeln: "Så kommer en gång then tiden och then stunden, at thetta heliga och högstnödiga wercket med fullt alfvar, och med welsignat eftertryck företages och fullbordas".

Däri fick han alldeles rätt, även om det kom att dröja ett par hundra år.

Anders Alberius

Ad fontes med Wiktorsson

Skara Stiftshistoriska Sällskap har i samverkan med Svenska fornskriftsällskapet och med ett ansevärt antal ekonomiska bidragsgivare i ryggen låtit framställa en textkritisk utgåva av Fornsvenska legendariet. Som utgivare står Per-Axel Wiktorsson, professor i nordiska språk och hedersledamot i det skarensiska sällskapet.

När denne efter fullbordat arbete anför att detta legendarium kan ha tillkommit i dominikanernas konvent i Kalmar någon gång 1276 – 1307, är detta inte en utsaga på måfå. Tidfästandet utgår ifrån det faktum att den engelske kungen Edvard I anges vara i livet, samtidigt som material i legendariet förutsätter en krönikeredaktion från år 1276. Kung Edvard avled 1307. För en småländsk, dominikansk kontext talar tre saker. Språkdräkten är sydligt östgötsk, samtidigt som författaren (vilken i långa stycken snarare bör omnämnas som kompilator, redaktör och översättare) är väl förtrogen med såväl latin som tyska. Den helige Dominikus nämns redan i textens inledning liksom mycket utförligt längre fram. Ett påfallande stort parti ägnas även åt S:t Sigfrid, biskop av Växjö.

Men även om det började i en dominikansk miljö, är den fortsättning vi känner till i högsta grad knuten till birgittinklostret i Vadstena. Av de sju handskrifter och fragment Wiktorsson lagt pussel med är de två äldsta tillkomna före 1350, alla övriga därefter och med någon form av anknytning till Vadstena kloster och dess skrivare.

Vad Wiktorsson här framlägger är ett imponerande arbete i fyra band om totalt drygt 1.700 sidor. Det första är på drygt 100 sidor och behandlar utgivningsprinciper, textens bakgrund, de olika handskrifterna (varav inte någon är komplett), innehållsförteckning, käll- och litteraturförteckning samt person- och ortregister. Andra och tredje bandet innehåller legendariet i "originaltext", beledsagad av en exemplariskt utformad vetenskaplig apparat. Fjärde bandet slutligen utgörs av en nusvensk översättning.

Många kommer under läsningen säkerligen att tänka på en annan dominikan, Jacobus de Voragine och dennes arbete *Legenda aurea*, sannolikt tillkommet i Genua på 1260-talet. Fornsvenska legendariet kan i viss mån ses som en översättning och bearbetning av *Legenda aurea*. Men struktureringen och uppbyggnaden av Fornsvenska legendariet är samtidigt mycket annorlunda. Inom en kronologisk ramberättelse som skildrar romarrikets och den romersk-katolska kyrkans historia med hjälp av romerska kejsare och påvar är ett stort antal levnadsbeskrivningar om kyrkans olika martyrer och helgon från skilda tider insprängda. I slutet av de sistnämnda levnadsbeskrivningarna finns därtill ofta konkretiserande mirakelberättelser tillfogade.

Så värst mycket av svensk eller nordisk kyrkohistoria finns däremot inte att hämta i detta legendarium, inte ens i tillägg. Nidaros, Uppsala (Östra Aros) och Växjö är städer som omtalas. Bland personerna skymtar exempelvis de tidiga biskoparna Unne, Thurgot och Adalvard, vidare biskop Henrik (martyr i Finland), S:t Olav och motståndaren kung Knut, S:t Magnus, S:t Erik, S:t Sigfrid (givetvis tillsammans med systemsönerna Unaman, Sunaman och Vinaman), samt Olof Skötkonung och Magnus Henriksson. Möjligen något för-

vånande omnämns inte Västergötland uttryckligen, trots att andra källor vill hävda Sigfrids betydelse för detta landskap liksom för Skara biskopssäte. Inom Skarakerkans territorium kom förvisso dominikankonvent att anläggas i Skara och Lödöse. Såvitt jag vet finns emellertid inga källuppgifter om att Fornsvenska legendariet varit tillgängligt där, något som givetvis inte bör uteslutas.

Denna utgåva kan inhandlas till ett pris som är så lågt att det motverkar vad man annars hade kunnat önska sig; en särupplaga av band IV med kort introduktion och eget register. Men får man fyra band till priset av ett kan man givetvis vara glad ändå! Och man behöver inte nödvändigtvis vara forskare av facket för att botanisera i band II och III! En vandring ad fontes (till källorna) är alltid givande, inte minst i sällskap med Per-Axel Wiktorsson!

Sven-Erik Pernler

Bokliga krigsbyten presenteras i ny katalog

Centralantikvariatet i Stockholm har utkommit med en katalog innehållande 25 titlar ur Victor von Stedingks bokbandsamling. Det är en samling av svenska krigsbyten och exempel på böcker från de slotts- och klosterbibliotek som en gång plundrades. Nästan hela stormaktsskedet finns representerat; Gustav II Adolfs krig i Polska Preussen på 1620-talet, trettioåriga kriget, och Karl

X Gustavs fälttåg i Polen i mitten av 1650-talet. Katalogen avslutas med avvecklandet av den svenska stormakten i början av 1700-talet med evakueringen av universitetet i Perna undan de annalkande ryssarna, då det gällde att rädda vad som räddas kunde. Drottning Kristina finns med som ägare till flera av böckerna. De flesta kan även beläggas med en tidig svensk proveniens och i några fall kan man följa ganska exakt hur boken kommit hit.

Eftersom bokband varit huvudsaken i von Stedingks samling är böckerna i fina och intressanta band. Nästan samtliga är blindpressade skinnband, ofta i ljus svinläder och har i många fall ett teologiskt innehåll.

För att sätta in katalogens böcker i deras rätta sammanhang har professorn i bok och bibliotekshistoria i Lund Jonas Nordin försett katalogen med en inledning om krigsbyten och deras betydelse för de svenska biblioteken.

Nätkatalogen kan beställas på www.centralantikariatet.se

Avsändare:
Skara Stiftshistoriska Sällskap
c/o Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara

NYA MEDLEMMAR

Lars Edsbacke, Askim
Simon Mc Keown, Marlborough, England
Björn Riise, Skövde

Välkomna att finna nya medlemmar till sällskapet.

Sven Frison Senior cleri i Sverige

Senior cleri kallas den som är den äldste prästen till levnadsåren. Förr kyrkoherden i Hällstad Sven Frison bär nu denna titel. Han är född den 13/7 1919 och prästvigdes 1950. Under åren 1974–1984 var han kyrkoherde i Hällstad. Skara stifts äldsta präster är nu

1. Frison, f. 1919, pv 1950, kh Hällstad, *Senior cleri*
2. Sven Kloof, f. 1925, pv 1958, kh Alingsås
3. Bengt Schantz, f. 1926, pv 1953, kh Råda
4. Donald Kennemark, f. 1926, pv 1956, kh Sandhem
5. Olof Hvarfner, f 1929, pv 1957, km Mariestad

Medlemsinformation

Årsavgiften är 100 kr.
För ständigt medlemskap 750 kr.
Sällskapets Bankgiro: 5812-8166
SWISH 123 303 59 46

BIC=NDEASESS
IBAN-nummer:
SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Alla ändringar vad gäller adress, titlar m.m skall meddelas registeransvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara
munkgarden@telia.com

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapets böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Tullportagatan 6 B
532 30 Skara
Tel: 0510-48 52 15, 070-550 00 98
E-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Fristad
Skr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelson, Lovene
Fredrik Hägglund, Borås
Åke Larsson, Söne

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959
Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara